

Ivana Vidović
Filozofski fakultet, Zagreb

JEDNOJEZIČNI RJEČNICI POLJSKOGA JEZIKA

Pregledni znanstveni članak. Priljubljen 23.7.1998.
UDK 801.323.1=84

(poljski jezik, rječnik, natuknica, leksikografska jedinica)

U radu je najprije riječ o dvojezičnim rječnicima u kojima je poljski zastupljen uz jedan od svjetskih jezika ili uz grčki i latinski odnosno u kombinaciji s latinskim i nekim od svjetskih jezika. Detaljno se analiziraju jednojezični rječnici poljskog jezika od prvoga tiskanog Lindcova *Rječnika poljskog jezika* (1807-1814) pa sve do najnovijega *Praktičnog rječnika suvremenog poljskog jezika* (1994). Proučava se proces nastajanja rječnika, osnovne karakteristike, prednosti i mane te reakcije kritičara nakon izlaska rječnika iz tiska. Posebni je naglasak stavljen na obradu leksikografskih jedinica koje čine osnovu svakog rječnika.

1. Poljska leksikografija od početaka do Knapskoga i Trotza

Poljska je leksikografija poput drugih leksikografija utrla svoj put najprije dvojezičnim rječnicima. Prvi su rječnici (latinsko-njemačko-poljski) tiskani u 16. st.¹ Nizozemski filolog Jan Murelius², autor je latinsko-njemačkog rječnika kojemu je uz postojeće jezike dodan i poljski. Taj se rječnik smatra prvim tiskanim poljskim rječnikom. Autor drugoga po redu tiskanoga rječnika s poljskim riječima je Franciszek Mymer³.

Jačanje europske leksikografije utjecalo je i na poljsku leksikografiju. Godine 1564. je u Kalinjingradu objavljen prvi veliki latinsko-poljski rječnik *Lexicon latino-polonicum* Jana Mączyńskiego⁴ koji sadrži oko 20 000 poljskih riječi. Riječi su, prvi put u poljskoj leksikografiji, obrađene abecednim redoslijedom.

Godine 1596. tiskan je *Dictionarium trilingue ad descendam linguam latinam, polonicam et germanicam accomodatum* Mikołaja Volckmara.⁵

¹ U srednjem su vijeku sastavljani latinski rječnici s latinskim objašnjenjima. Prvi takvi rječnici služili su kao dodatak Bibliji i objašnjavali riječi. Bili su to tzv. mamotrekti ili mamotrepti. S vremenom su se latinskim riječima počele dopisivati i poljske riječi, pa su tako nastali *mamotrekt kaliski* (1471) i *mamotrekt lubinski*; Iz: S. Urbańczyk, ur.: *Encyklopedia języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Warszawa 1992, str. 195. i 315.

² Jan Murelius (Myrmeling) (1497-1527), autor djela *Adagia et sententiae Latino-Germanicae seu Pappus puerorum* (1517) koje je kasnije prerađeno u *Dictionarius Murelii variarum rerum ... cum Germanica atque Polonica interpretatione*, Kraków, 1526.

³ Franciszek Mymer (1. pol. XVI. st.), *Dictionarium trium linguarum, Latinae, Teutonicae et Polonicae, potiora vocabula continens*, 1528. Poslužio se rječnikom koji je tiskan u Beču 1593., a zamjenjivao je češke riječi poljskima.

⁴ Jan Mączyński, *Lexicon Latino-Polonicum ex optimis Latinae linguae scriptoribus concinnatum*, Kaliningrad, 1564, leksikograf, radio je na dvoru poznanjskog biskupa. Nakon studija u inozemstvu vraća se 1551. u Poljsku.

⁵ M. Volckmar (?-1601), leksikograf, njemačkog podrijetla, 1584. stigao u Poljsku, autor latinsko-njemačko-poljskog rječnika i gramatike poljskoga jezika. Iz: Nowy Leksykon PWN, Warszawa, 1998.

Ni 17. stoljeće nije prekinulo leksikografsku tradiciju započetu stoljeće ranije. Usljedi su novi, veliki rječnici. U prvoj polovici 17. st. objavljen je najbolji staropoljski rječnik *Thesaurus Polono-Latino-Graecus*⁶. Rječnik je objavljen dva puta 1621. i 1643. g., a autor je Grzegorz Knapiusz (Knapski)⁷. To je prvi rječnik u kojem su poljske riječi, obrađene abecednim redosljedom, stavljene na prvo mjesto, ispred latinskih i grčkih ekvivalenata. Autor je iz različitih književnih i znanstvenih djela vrlo pažljivo birao riječi koje je uvrstio u svoj rječnik. Nije uvrštavao nepotrebne latinizme. Vodio je računa o čistoći jezika, pokušavajući se suprotstaviti sve češćim "makaronizmima". Nije uvrštavao dijalektizme ni vulgarizme, a nestandardne riječi popratio je objašnjenjima o stilističkoj obojanosti. Unatoč kritičnosti pri izboru riječi rječnik sadrži otprilike 50 000 riječi.

Početak 18. st. tiskan je *Celarius polski, oder Worthheilhaftig eingerichtetes polnisch und deutsches Wörterbuch*, Antonija Fabera.⁸

Godine 1764. tiskan je novi rječnik koji za razliku od prethodnih rječnika sadrži francuske riječi: *Nowy dykcjonarz, to jest Mownik polsko-francusko-niemiecki*⁹. Autor je Michał Abraham Trotz. Korpus se uglavnom oslanja na rječnik Knapskoga, ali su dodane i mnoge nove riječi. Za razliku od svojih prethodnika, Trotz je prvi počeo numerirati značenja prema važnosti i koristiti odrednice koje su pokazivale kojem terminološkom području riječ pripada. Poput Knapskoga, koristio je veliki broj književnih i znanstvenih djela kao izvore riječi za svoj rječnik. Nažalost, ne postoji podatak o broju riječi u njegovu rječniku.

2. Lindeov rječnik

Najvažniji rječnik novije poljske leksikografije pouzdano je *Słownik języka polskiego*. Autor je toga rječnika Samuel Bogumił Linde¹⁰. Lindeov je rječnik prvi jednojezični rječnik poljskoga jezika! Poljski jednojezični prvijenac nadmašio je sva dotadašnja poljska leksikografska djela svojom sustavnošću i svojim obujmom. Taj je rječnik prvi poljski rječnik kojeg se korpus osnivao gotovo isključivo na književnom, publicističkom i znanstvenom materijalu, te se s pravom može smatrati prekretnicom u poljskoj leksikografiji.

Rječnik je tiskan u šest svezaka¹¹; prvi je tiskan 1807., a posljednji 1814. godine. U rječniku je obrađeno oko 60 000 natuknica i sadrži riječi od prve polovice 16. do početka 18. st. Rječnik se odlikuje iscrpnim leksikografskim jedinicama koje su obrađene abecednim redosljedom. Leksikografska jedinica sadrži natuknicu, gramatičke odrednice, značenje i primjere uporabe, ekvivalente na stranom jeziku i citate iz djela staropoljskih pisaca. Gramatičke se odrednice uglavnom odnose na fleksiju. Uza svaki citat stoji kratica autorova imena i prezimena, naslov djela i broj stranice, što je za ono vrijeme bila novost. Poljske je riječi objašnjavao odgovorajućim riječima iz drugih slavenskih jezika, što je

⁶ Grzegorz Knapiusz (Knapski), *Thesaurus polonolatio-graecus-seu promptuarium linguae latinae et graecae Polonorum usui accomodation*, I, II, III, Kraków 1621-1632; iz: Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, PWN, Warszawa, 1976.

⁷ G. Knapiusz (Knapski) (1564-1639), isusovac, 1616. započeo rad na rječniku u Krakovu. Iz: *Encyklopedia o języku polskim*, ur. S. Urbańczyk, Wrocław, 1992.

⁸ Vidi: B. Walczak, *Zarys dziejów języka polskiego*, Kantor Wydawniczy SAWW, Poznań, 1995, str. 156.

⁹ M. A. Trotz (1689 – 1769), Varšavljanin, dugogodišnji lektor poljskoga jezika, Lindeov učitelj. Iz: *Encyklopedia języka polskiego*, ur. S. Urbańczyk, Ossolineum, Wrocław, 1992.

¹⁰ Samuel Bogumił Linde (1771-1847) rođen je u njemačkoj obitelji u Torunju. Studirao je teologiju i filologiju u Lcipzigu, gdje pod utjecajem profesora Trotza započinje proučavati poljski jezik. Želio je postati lektorom na tamošnjem sveučilištu. Linde je prikupljao građu za rječnik čitajući književna djela, reportaže, na putovanjima, u svakidašnjim prilikama.

¹¹ Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego*, I-VI, Zakład narodowy im. Ossolineum, Lwów, 1854-1860.

također u ono vrijeme bila novost te označava začetak poredbene slavenske leksikologije! Linde je želio ostvariti svoj san o općeslavenskom književnom jeziku. Rječnik je Lindeu osigurao važno mjesto u poljskoj leksikografiji, a smatra se i prvim poredbenim rječnikom slavenskih jezika!¹²

Naravno, kao i ostalim rječnicima, tako su i ovome rječniku kritičari pronašli mnoge zamjerke, ali to ipak ne umanjuje njegovu vrijednost i trud njegova autora. Zamjerali su mu što rječnik sadrži samo riječi od 1550. do 1800. g., pa nedostaju književni izvori prije druge polovice 16. st. (iz tog je razdoblja Linde koristio samo neke materijale, a rukopise uopće nije), katkad su tiskarske pogreške smjestile riječ na pogrešno mjesto, uz neke riječi koje imaju više značenja navedeno je samo jedno značenje, a ponegdje su navedena i pogrešna etimološka objašnjenja.¹³ Optužbe da nije uvrstio suvremene riječi potpuno su neutemeljene jer su se i češki leksikografi pozivali na njega. Jungmann, autor peterosvečanog rječnika *Slovník česko-německý*, "dobro je poznao Lindeov poljski rječnik koji mu je s obzirom na kulturnu i generacijsku bliskost mogao poslužiti kao uzor" (cit. D. Sesar, str. 55). Podatak da se i Jungmann, autor rječnika koji je tiskan svega nekoliko godina nakon Lindeova, služio Lindeovim rječnikom, osporava pritužbe o neuvrštavanju suvremenih riječi u rječnik.

Uza sve nedostatke, Lindeov je rječnik tada bio jedini povijesni rječnik ne samo u Poljskoj nego i u Europi uopće. Unatoč svim primjedbama, taj je rječnik i danas vrlo vrijedno djelo poljske leksikografije za kojim posežu i na kojega se pozivaju mnogi današnji lingvisti, posebno slavisti.

Godine 1854. izišlo je drugo izdanje Rječnika čija struktura nije izmijenjena. Dodane su samo neke nove riječi pronađene nakon Lindeove smrti i promijenjen je pravopis (po načelima Društva prijatelja znanosti – 1830).¹⁴

3. Poljska leksikografija od Lindea do Lehra-Spławińskoga

U Vilnu je 1861. g. tiskan drugi po veličini jednojezični poljski rječnik Maurycija Orgelbranda s otprilike 110 000 natuknica: *Słownik wileński*¹⁵ (Vilnovski rječnik). Rječnik je tiskan u dva sveska i rezultat je zajedničkog rada znanstvenika i književnika iz Vilna: Aleksandra Zdanowicza, Michała Bohusza Szyszkog, Januarija Filipowicza Korotyńskoga, Waleriana Tomaszewicza, Florija Czeplinskog, Wincenta Kerotyńskog¹⁶. Korpus je uglavnom preuzet iz Lindeova rječnika, ali sadrži i nove riječi iz Mrongowiuszeva poljsko-njemačkoga rječnika i poljsko-francuskoga tzv. pariškoga, te novotvorenice, posuđenice, znanstvene, tehničke i druge stručne termine. Sastavljači su uvrstili samo one riječi koje su već ranije zabilježene u pisanome obliku. Rječnik je autentičan i slikovit odraz poljskoga jezika prve polovice 19. st. Budući da je nastao u vrijeme triju dioba Poljske, sadrži riječi aktualne u tom razdoblju, ali danas većinom nepoznate standardnom jeziku.

Krajem 19. st. Jan Karłowicz, profesor na Glazbenom konzervatoriju u Varšavi, zajedno s varšavskim jezikoslovcem Adamom Kryńskim i Władysławom Niedźwiedzkim započeo je raditi na novom poljskom rječniku¹⁷. Prvi svezak novog rječnika poljskog jezika, poznatijeg kao *Słownik warszawski* (Varšavski rječnik), izišao je 1900. g. Rječnik

¹² Vidi: S. Urbańczyk, *Encyklopedia języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 1992.

¹³ Vidi: Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, PWN, Warszawa 1976.

¹⁴ Usp. S. Urbańczyk, *Encyklopedia języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 1992, str. 315. i Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, PWN, Warszawa 1976.

¹⁵ Maurycje Orgelbrand (1826-1904), knjižničar i izdavač rječnika.

¹⁶ Vidi: B. Walczak, *Zarys dziejów języka polskiego*, Kantor Wydawniczy SAWW, Poznań, 1995.

¹⁷ Jan Aleksandar Karłowicz (1836-1903), etnograf, jezikoslovac, muzikolog, osnivač i suradnik časopisa *Prace Filologiczne*, prvog lingvističkog časopisa u Poljskoj; Adam Kryński (1844-1932), jezikoslovac, pedagog, sveučilišni profesor i Władysław Niedźwiedzki (1849-1930), jezikoslovac i etnograf.

je posvećen *Almae Matri Cracoviensis* za 500. obljetnicu postojanja¹⁸. Do 1915. g. tiskano je još šest svezaka. Zbog ratnih i poratnih neprilika sedmi je svezak izišao tek 1919., a osmi 1927. g. Rječnik sadrži oko 280 000 natuknica, te je dugo zadržao status najbogatijega poljskog rječnika.¹⁹

Unatoč vremenskom razmaku od Lindeova rječnika i ovaj rječnik sadrži brojne riječi preuzete iz njegova rječnika. Obuhvaća riječi iz tekstova od srednjovjekovnoga razdoblja sve do tekstova pisaca Mlade Poljske, uvršteno je mnogo posuđenica, mnogo riječi iz narječja i gradskog žargona, te stručni vokabular. Natuknice su najčešće objašnjene sinonimom, a značenja natuknice pomiješana su sa značenjem frazema. Najčešće su zamjerke u vezi s citatima koji su popraćeni samo kraticom autorova prezimena bez navođenja naslova djela i stranice. Neujednačen je i broj primjera. Etimološka su objašnjenja nesigurna ili ponegdje čak pogrešna, pravopis je često pod utjecajem jezičnih navika (katkad iskrivljenih) varšavskoga društva²⁰. Međutim, vrijednost rječnika je u informacijama koje je na drugim mjestima teško pronaći. *Słownik warszawski* posljednji je veliki jednojezični rječnik novopoljskoga razdoblja.

Pojavila su se još dva manja *Słownik ilustrowany języka polskiego* (Ilustrirani rječnik poljskoga jezika) i *Nowy słownik języka polskiego* (Novi rječnik poljskoga jezika).

Godine 1916. tiskan je *Słownik ilustrowany języka polskiego* koji je uredio Michał Arct.²¹ Glavni cilj rječnika bio je da zadovolji šire slojeve inteligencije. Izostavljeni su žargonski izrazi, arhaizmi, zastarjele riječi koje su se već tada malokad upotrebljavale, posuđenice koje se nisu prilagodile poljskom jeziku. Sadrži 70 000 natuknica, frazemi su dosta česti u leksikografskim jedinicama, ali nema citata, nego samo definicije značenja. Novost su brojna ilustrativna objašnjenja, prvi put prihvaćena u poljskoj leksikografiji.

Nowy słownik języka polskiego (1938) uredio je Tadeusz Lehr-Spławiński.²² Prije rata tiskano je 10 svezaka, do slova N, no dalje je izdavanje prekinuto. Leksikografska jedinica uz natuknicu sadrži objašnjenje, gramatičke, kronološke i etimološke odrednice, ekvivalente u drugim slavenskim jezicima. Nisu navedeni citati ni primjeri uporabe izraza. Samo uz neke riječi stoji autorovo prezime. Autor se poziva na stare srednjovjekovne rječnike poljskoga jezika (tada još u rukopisu)²³.

4. Rječnik Doroszewskoga

Unatoč neprilikama koje su ih zadesile tijekom Drugoga svjetskog rata, nakon rata Poljaci su nastavili sa svojom bogatom i nadasve uspješnom leksikografskom tradicijom. U svibnju 1950. godine Witold Doroszewski²⁴ započeo je svoj rad na izradi monumentalnoga rječnika poljskog jezika (*Słownik języka polskiego*), tiskanog u 11 svezaka. Rječnik je izrađen na osnovi pisanih tekstova nastalih u posljednja dva stoljeća – od sredine 18. st. do sredine 20. st. Uvrštene su i riječi poljskih narječja poznate današnjem standardnom jeziku, ali i mnoge riječi koje Poljaci u drugoj polovici 20. st. ne rabe ili im čak ne znaju ni značenje.

¹⁸ Vidi: W. Doroszewski, *Słownik języka polskiego*, PAN, Warszawa, 1958.

¹⁹ Doroszewski u uvodu svoga Rječnika (vidi: *Słownik języka polskiego*, PAN, Warszawa 1958) kaže da je Karłowiczewa namjera bila izraditi povijesni rječnik u kojem će prikazati razvojni put riječi – od njezina prvog zapisanog oblika sve do suvremenoga i navesti značenja kronološkim slijedom. Nažalost, niti jedna namjera nije ostvarena.

²⁰ Vidi: S. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, PWN, Warszawa 1976.

²¹ M. Arct (1840-1916), knjižničar, izdavač knjiga, rječnika, enciklopedija, časopisa.

²² T. Lehr-Spławiński (1891-1965), jezikoslovac, slavist, sveučilišni profesor, član Poljske akademije znanosti.

²³ Vidi: S. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, PWN, Warszawa, 1976.

²⁴ W. Doroszewski (1899-1976), jezikoslovac, sveučilišni profesor, jedan od najzaslužnijih za osnivanje jezikoslovnog odjela pri Poljskoj akademiji znanosti.

Rječnik sadrži oko 125 000 natuknica preuzetih iz oko otprilike 3 000 izvora. Uglavnom su korištena književna djela, ali i dnevници, povijesna djela, znanstveni radovi, popularnoznanstveni radovi, publicistika, tisak, enciklopedije, rječnici. Na izradi rječnika radilo je šezdesetak stručnjaka.²⁵

Leksikografska jedinica sadrži: natuknicu, osnovno značenje natuknice u suvremenom jeziku, značenje koje se gubi, zastarjela značenja koja su izišla iz uporabe, odrednice, citate, fraze, poslovice, etimološka objašnjenja, upute.

Natuknice su poredane po abecednom slijedu u dva stupca. Izuzetak čine neki dvostruki izrazi, npr. uz natuknicu *ciskać* stoji i glagol *cisnąć* (nesvršeni i svršeni oblik), a slično je i sa supletivnim oblicima *brać* – *wziąć*. Izuzetak čine i homonimi koji su navedeni unutar iste leksikografske jedinice, a označeni su rimskim brojevima:

I bal “velika, glasna plesna zabava”: citati,

II bal “panj debelog drveta”: citati.

Rječniku osobitu vrijednost daje bogatstvo odrednica. Razlikuje ove odrednice: a) *geografske*, koje ukazuju na ograničenost uporabe određene natuknice, nekog njezina oblika ili značenja na određenom području (*gw. reg.*)²⁶, b) *sociološke*, koje upućuju na ograničenost uporabe nekog termina u nekom sociološkom okruženju (*uczn. warsz.*), c) *vremenske*, koje iskazuju odnos nekog termina prema suvremenom razdoblju (*daw., przestarz.*), d) odrednice koje pojašnjavaju stilističku boju izraza (*wulg., obelż., pogard., żartobl.*).

Natuknice obiluju citatima.²⁷ Uz citat je naveden izvor, tj. prezime autora, ili kratica prezimena (TUWIM, ZER.), naslov djela i broj stranice. Broj citata je podjednak kod svih natuknica. Uz frazeme je oznaka (*fraz.*). Ako je frazem izveden iz citata poznatoga izvora, navodi se autorovo prezime, naziv djela i broj stranice. Na primjer, uz natuknicu *bok* stoji: *Wychodzić, wyłazić bokiem* “bardzo dokuczyć, obrócić się na źle”. DYGAS, Marg. 139.

U rječniku su navedene poznate poslovice koje ne zahtijevaju citiranje izvora.

Etimološka objašnjenja stoje samo uz strane riječi. Uz riječi koje su latinskoga ili grčkoga podrijetla citirani su uglavnom originalni oblici. Uz neologizme, kakav je *telefon* (u ono vrijeme ne baš čest aparat), navedeni su samo sastavni elementi izraza. Ako je na putu u poljski jezik riječ prošla preko jezika posrednika, navedeno je i etimološko objašnjenje.

Rječnik sadrži i upute koje korisnika upućuju na druge natuknice: p. (*patrz*) i in. (*inaczej*), npr. *fornir p. okleina*, ili na ranije tiskane rječnike: || *L* || *SWil* || *SW*.²⁸

U rječniku nisu navedene upute za izgovor u sumnjivim slučajevima.²⁹ Uvrštene su tablice imeničkih i pridjevskih paradigmi.

²⁵ Korpus je preuzet i iz triju književnih djela Parandowskoga *Niebo w płomieniach*, Dąbrowske *Noce i dnie* i Gojawiczyńskiej *Dziewczęta z Nowolipiek*, koja su se iscrpno analizirala prepisujući svaku rečenicu toliko puta koliko je u njoj bilo riječi i izdvajajući svaku riječ kao natuknicu. Međutim, i sam Doroszewski priznaje da se takva tehnika ne može primjenjivati na svim područjima, jer rezultati ove metode variraju od nekoliko do stotinjak tisuća riječi. Npr., prvi svezak *Pamiętnika* Orzeszkowe ima 430 stranica, a izvučene su 4 000 riječi (10 po stranici), dok je u njezinoj knjizi *Zimowy wieczór* oko 16 natuknica po stranici. Vidi: Uvod, W. Doroszewski, *Słownik języka polskiego*, Warszawa, 1958.

²⁶ Unutar geografskih odrednica razlikuju se: a) *govorne /gwarowe/* – odnose se na govorne izraze koji označavaju realije sela, a nemaju ekvivalent u književnom jeziku – *kierzanka* – posuda za izradu maslaca, kratica *gw.*; b) *regionalne* – kada se riječ rabi na određenom području i karakteristična je samo za tu regiju – *skoczek* – slobodan sat između predavanja, kratica *reg. krak.*; *okienko* – isto značenje, kratica *reg. warsz.*

²⁷ Npr., uz natuknicu *bóg* stoji više od petnaest citata, a uz natuknicu *biały* dvadesetak citata.

²⁸ || *L* || *SWil* || *SW* – *Lindeov rječnik*, *Vilnovski rječnik*, *Varšavski rječnik*.

²⁹ Iako u poljskom jeziku postoje određena pravila za čitanje, npr. *cz /č/, rz/ž/*, postoje i izuzetci kada se to pravilo ne poštuje, iako su se dva grafema našla jedan uz drugoga, npr. *tyśiączłotowy*, riječ se izgovara kao dvije riječi *tyśiąć-złotowy*.

5. Szymczakov rječnik

Kao što je Lindeov rječnik označio prekretnicu u poljskoj leksikografiji, a rječnik Doroszewskoga označio nastavak bogate tradicije poljske leksikografije, tako je i *Słownik języka polskiego* Mieczysława Szymczaka³⁰ važno leksikografsko djelo koje je nastalo u vrlo teškim političkim uvjetima. Sa sigurnošću se može reći da je taj rječnik "osjetio" političku i povijesnu prekretnicu poljske povijesne i političke stvarnosti koja je ostavila traga i na samome rječničkome korpusu.

Prvo izdanje ovoga rječnika izišlo je 1978. g. Tek njegovo treće izdanje, kako je istaknuto u predgovoru, tiskano je bez "utjecaja cenzure".³¹ U trećem izdanju 1993. g. mnoge su riječi iz područja ekonomije, politike, povijesti, društvenih znanosti obrađene ponovno.

Rječnik je upotpunjen novim natuknicama, a primjeri su prošireni ili izmijenjeni, npr. natuknice: *demokracja, komunizm, marksizm, faszyzm, internacjonalizm, rewolucja, republika, wolnomularstwo, policja*. Promijenjeno je oko tisuću riječi.³²

Rječnik sadrži oko 80 000 riječi koje obuhvaćaju opći i stručni vokabular poznat prosječnom govorniku. Od riječi koje ne pripadaju standardnom jeziku rječnik sadrži one kojih veza sa suvremenim jezikom nije prekinuta, iako su zastarjele: *abominacja, admiracja, kontent*.

Pri izradi leksikografskih jedinica primjenjivao se isti način kao i pri izradi desetosveščanog *Słownika języka polskiego* Witolda Doroszewskoga. Autori su se i pri definiranju značenja uglavnom koristili tim rječnikom. To je normativni rječnik suvremenoga poljskog jezika.

Leksikografska jedinica sadrži: natuknicu, upute u vezi s izgovorom (ako je potrebno), odrednice, definiciju značenja, primjere uporabe izraza, višeznačne termine, frazeološke veze i njihove definicije, poslovice, metafore, etimološka objašnjenja.

Natuknice su poredane po abecednom redosljedu u dva stupca.

Samo neki glagolski i imenički izrazi koji čine tzv. dvostruke izraze obrađeni su zajedno (kao i kod Doroszewskoga). Naglasak je kod stranih riječi stavljen u onim slučajevima kad se razlikuje od poljskoga. Na primjer, *attache (atasze)*. U poljskom jeziku, naime, akcent je na pretposljednem slogu.

Rječnik daje pravila za izgovor u tzv. sumnjivim slučajevima kad izgovor riječi odudara od uobičajenih izgovornih pravila: *marznać – mar-znać, podziemny – pod-ziemny, tysiączłotowy – tysiąc-złotowy*. Riječ se razdvaja crticom.

Sustav se odrednica ne razlikuje od odrednica u *Rječniku poljskoga jezika* Witolda Doroszewskoga. Naravno, odrednice ne stoje uz riječi koje se svakodnevno upotrebljavaju: *dom, chleb, mleko*. Citati su navedeni bez podataka o izvoru. Izuzetak čini nekoliko citata preuzetih iz djela poljskih klasika. Tada se iza citata u zagradama navodi kratica autorova prezimena, npr. *Chłop potęgą jest i basta. (Wysp.)* Primjeri uporabe natuknice uz definiciju su najvažniji dio leksikografske jedinice u jednojezičnom rječniku. Definicija daje značenje, dok je svrha primjera ilustrirati opseg, područje značenja.

Uz frazeme stoji oznaka: *fraz.*, npr. *Dostać się na języki "stać się przedmiotem obmowy, plotek"*. U rječnik su uvrštene samo poslovice suvremenoga poljskog jezika, uz koje ne stoji kratica *przysł.* Uz metafore stoji oznaka *przen.*, a ako postoji nekoliko značenja, ona su odvojena slovima a), b), c), itd.

Etimološka objašnjenja dana su u Rječniku u skraćenom obliku. Ako je riječ neposredno preuzeta iz nekog stranog jezika, uz nju stoji kratica (*fr.*), (*łc.*): *dystans (fr.)*, *klient (łc.)*. Ako je natuknica došla preko jezika posrednika, navode se kratice obaju jezika: *festiwal (fr. z łc.)*, *internista (nm z łc.)*.

³⁰ M. Szymczak (1927-1985), polonist, sveučilišni profesor, urednik brojnih časopisa, urednik nekoliko rječnika.

³¹ Vidi: Predgovor, *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa, 1993.

³² Ibid.

Osnovna zamjerka rječniku jest nedostatak uputa, što onemogućuje lakše pronalaženje drugih natuknica.

Ipak, Poljaci se najviše koriste tim rječnikom. On će, sudeći po njihovim reakcijama, još dugo zadržati status najboljega, najiscrpnijeg i, zasada, jedinoga suvremenog, dovršenog rječnika, bez obzira na nove leksikografske pothvate i dostignuća.

6. Poljska leksikografija danas

Uz brojna izdanja Szymczakova rječnika i izdanja novih manjih jednojezičnih rječnika poljskoga jezika, zasigurno je danas najvažniji *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* (Praktični rječnik suvremenoga poljskog jezika). Taj je rječnik najopsežnije do sada tiskano poljsko leksikografsko djelo, posebno zbog svoje veličine. Tijekom četiri godine, od 1994., kad je tiskan prvi svezak, do 1998. g. izašlo je 16 svezaka.

Izdavači su inicirali tiskanje rječnika i sami financirali sve troškove. Želja autora i izdavača bila je da rječnik bude praktičan, tj. da zadovolji potrebe za rječnikom ne samo inteligencije nego i najširih slojeva korisnika, i tako eliminira uporabu nekoliko različitih rječnika poljskoga jezika. Nove društvene i političke promjene donijele su i mnogo novih riječi, što je potaknulo stalno nadopunjavanje i korigiranje dosadašnjih rječnika. Rječnik je uredila Halina Zgółkowa³³. Autori su pri izradi rječnika dogovorom odlučivali koja će se riječ uvrstiti, a koja neće. Pri tome nisu izostavljali riječi koje se već smatraju arhaičnima, ali koje još uvijek rabe Poljaci starijih generacija.

Način obrade pojedinih riječi podredili su, prije svega, načelu praktične korisnosti. Leksikografske su jedinice većinom zasebne cjeline pa se čitatelj ne mora koristiti ostalim rječnicima niti tražiti druge riječi u rječniku.

Leksikografska jedinica sadrži: natuknicu, značenje natuknice, gramatičke odrednice, fleksijske oblike, sociološke odrednice, izgovor u "sumnjivim" situacijama, frazeme, sinonime, etimološka objašnjenja, upute (*zob. i por.*).

Izgovor je prikazan u maksimalno pojednostavnjenom obliku i daje se samo u "sumnjivim" situacijama. Katkad su dopuštene dvije verzije izgovora i tada je na prvome mjestu oblik koji se preporučuje ili češće rabi. Kod riječi stranog podrijetla crtica ispod podebljanog samoglasnika označava mjesto naglaska, npr. *logika*.

Uz pridjeve i priloge često je i obavijest o stupnjevanju, zavisno od toga komparira li se određena riječ ili ne komparira, ili je moguće tzv. sintetsko stupnjevanje (npr. niski, niższy, najniższy) ili opisno (interesujący, bardziej interesujący, najbardziej interesujący). Ako se pridjev ne može komparirati, stoji uputa "ne komparira se" (npr. *afirmatywny*).

Kratice se minimalno upotrebljavaju, većina gramatičkih informacija, kao i cijeli opis riječi, dani su punim riječima. Popis kratica i znakova dodan je svakom svesku (kratice za padež, rod, broj, oznaku vremena). Uputa "vidi" najčešće stoji uz izvedenice, a uputa "usporedi" upućuje čitatelja na nadređenu riječ.³⁴ U samoj leksikografskoj jedinici može se saznati ima li određeni oblik množinu ili je malokad u množini. U množini pridjeva mogući su oblici muškoga roda i tzv. "nemuškoga" roda. U leksikografskoj se jedinici uvijek daje taj drugi, a prvi je dan samo ako se stvarno koristi. Etimološka objašnjenja stoje uz izvedenice i neke strane riječi, npr. *absurd* od *lat. absurdus*. Uz glagole su ispisane imenice koje imaju isti korijen kao glagol i nekoliko glagolskih oblika u sadašnjem, prošlom i budućem vremenu. Uz imenice su dani pridjevi, ženski oblici, umanjene izvedene od njih; uz pridjeve su prilozni, imenice itd.

Zbog svoje jednostavnosti i široke namjene, rječnik ne sadrži upute o uporabi.

Pojava rječnika izazvala je brojne reakcije kritičara. Uz pohvale rječniku koji, ne samo po svom opsegu, predstavlja kapitalno djelo poljske leksikografije, izrečene su i

³³ H. Zgółkowa, poljska lingvistica, bavi se suvremenim poljskim jezikom, leksikografijom i leksikologijom.

³⁴ Npr., uputa "usporedi" – *choroba* bolest uz natuknicu *grypa* upućuje na traženje nadređenog pojma pod kojim se nalaze sve riječi vezane uz bolest i bolesno stanje.

kritike na korpus koji sadrži i riječi koje, po mišljenju nekih jezikoslovaca i leksikografa, ne trebaju biti uvrštene (arhaizmi, riječi iz govornog jezika). Neki se lingvisti protiv uvrštavanja riječi neprihvatljivih puristima: *business*; *biznismen/businessman*. Međutim, autori su htjeli riješiti dvojbe pri uporabi nekih posuđenica i pokazati kakve su njihove uporabne mogućnosti. Tako je nastao rječnik koji daje pravu sliku poljskog jezika na kraju 20. stoljeća, unatoč mogućnosti da zbuni korisnika koji ne vlada dovoljno dobro poljskim jezikom, a služi se tim rječnikom.

7. Zaključak

Analiza poljske leksikografije pokazuje da od njezinih početaka, osobito od Lindeova rječnika (1807), pa sve do najnovijega Praktičnog rječnika suvremenog poljskog jezika postoji kontinuitet u poljskoj leksikografiji. Za razliku od ostalih slavenskih jezika koji su doživljavali svoju stagnaciju u tiskanju jednojezičnih rječnika svojega jezika (hrvatski u XX. st.!), Poljake, unatoč različitim neprilikama koje su ih pratile, takva sudbina nije zadesila. Kontinuitet je vidljiv i po vremenskim razmacima među rječnicima, kao i činjenici da je svaki sljedeći rječnik, uz nove riječi, uglavnom sadržavao korpus prethodnih, poglavito Lindeova rječnika, kao najboljeg i najiscrpnijeg rječnika 19. st. Većina je rječnika karakteristična i po nekoj novini koju prethodni rječnici nisu imali. Na primjer u rječniku Maćzyńskiego (1564) riječi su prvi put obrađene abecednim redosljedom, poljske su riječi prvi put na prvome mjestu, ispred latinskih i grčkih u rječniku Knapskoga (1621), a Trotz (1764) prvi numerira značenja. Lindeov je rječnik (1807) prvi jednojezični rječnik poljskoga jezika i prvi poredbeni rječnik slavenskih jezika. U samo 150 godina do Lindeova rječnika tiskana su četiri važna leksikografska djela. U razdoblju do Drugoga svjetskog rata poljsku su leksikografiju obogatila još četiri nova rječnika od kojih je posljednji ostao nedovršen (1861, 1900, 1916, 1938). Tri velika rječnika tiskana u razdoblju od Drugoga svjetskog rata do danas, od kojih ovaj posljednji još izlazi, a prva su dva (Doroszewskoga i Szymczaka) doživjela mnoga izdanja, potvrđuju nastavak dugogodišnjeg kontinuiteta poljske leksikografije.

LITERATURA

- Klemensiewicz, Zenon (1976), *Historia języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Nowy leksykon PWN, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa, 1998.
- Samardžija, Marko (1995), *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Sesar, Dubravka (1996), *Putovima slavenskih književnih jezika*, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Simeon, Rikard (1969), *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Urbańczyk, Stanisław (1992), *Encyklopedia o języku polskim*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Walczak, Bogdan (1995), *Zarys dziejów języka polskiego*, Kantor Wydawniczy SAWW, Poznań.
- Rječnici:
- Doroszewski, Witold: *Słownik języka polskiego*, t. I.-XI., PAN, Państwowe Wydawnictwo "Wiedza powszechna", Warszawa, 1958.
- Linde, Samuel Bogumił: *Słownik języka polskiego*, t. I.-VI., Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów, 1854-1860.
- Szymczak, Mieczysław: *Słownik języka polskiego*, t. I.-III., Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa, 1978.
- Zgółkowa, Halina: *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 1994.

MONOLINGUAL DICTIONARIES OF THE POLISH LANGUAGES

(Polish; dictionary; entry; lexical unit)

Summary

The first part of the paper is devoted to bilingual dictionaries in which Polish is represented alongside one of the world languages, or Greek and Latin, or alongside Latin and one of the world languages. The main part of the paper contains a detailed analysis of monolingual dictionaries of Polish, from the first published dictionary, Dictionary of the Polish Language (1994). The following aspects are discussed: the process of compiling of the dictionary, the main features of the dictionary, its advantages and disadvantages, and the reactions of critics once the dictionary came out. Special emphasis is put on the lexical unit, which constitutes the basis of every dictionary.